

UOT 94(479.24)

AZƏRBAYCAN TARİXİNDƏ QARABAĞ BƏYLƏRBƏYLİYİNİN YERİ

¹Yaqub Abbasqulu oğlu Səmədov, ²Baxış İslam oğlu Ələsgərov

^{1,2}pedaqogika üzrə fəlsəfə doktoru, dosent

¹yaqub.semedov63@mail.ru

²elesgerov1963@mail.ru

^{1,2}Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin Ağcabədi filiali

Xülasə

Məqalədə “Qarabağ” adının mənşəyi, onun əhalisi və etnik tərkibi haqqında qısa məlumatlar verilmiş, sonra isə Qarabağ Bəylərbəyliyi mövcud olana qədər bu ərazinin tarixi mənbələr əsasında ətraflı şəkildə araşdırılmışdır. Məqalədə mövzunun xarakterinə uyğun olaraq Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin Qarabağ ərazisində meydana gələn və paytaxtı Gəncə şəhəri Qarabağ Bəylərbəyliyinə daha geniş yer ayrılmışdır. Beləliklə, dövrüyyəyə daxil edilən mənbələr əsasında mövzunun müasir dövr baxımından obyektiv araşdırılmasına cəhd göstərilmişdir.

Açar sözlər: “Qarabağ” adının mənşəyi, əhali, etnik tərkib, bəylərbəylik, bəylərbəyilər, mahal

Giriş

Qarabağ coğrafi-tarixi baxımdan azərbaycanlıların yaşadığı ən zəngin bölgələrdəndir. Bir cəhəti də yaddan çıxarmamaq lazımdır ki, 1820-ci ildən başlayaraq ermənilər kütləvi şəkildə Azərbaycanın müxtəlif ərazilərinə köçürülmüşdür ki, Qarabağ bölgəsi də həmin ərazilərdən biri olmuşdür. Qarabağın adı Azərbaycan dilindəki “qara” və “bağ” sözlərindən əmələ gəlmişdir. Azərbaycan dilində, digər türk dillərində “Qara” sözü rəngdən başqa “sıx”, “qalın”, “böyük”, “tünd” və başqa mənalarını da vermişdir. Həmçinin, təbii-coğrafi relyefə uyğun olaraq “Qarabağ” termini “qara bağ”, yəni “böyük bağ”, “sıx bağ”, “qalın bağ”, “səfəli bağ” və s. mənalarında da işlədilmişdir. “Qara” və “bağ” söz birləşməsi Azərbaycan xalqının özü qədər qədim tarixə malikdir və konkret coğrafi əraziyə şamil edilir. Arran “Qarabağı” adını isə ilk dəfə Rəşid əd-Dinin “Came ət-təvarix” əsərində 1284-cü il hadisələrinin şərhinə ilə əlaqədar Dünyanın hər yerində bu söz birləşməsinin Azərbaycanın konkret ərazisinə aid edilməsi də danılmaz həqiqətdir. Azərbaycan xalqının öz doğma torpağının bir parçasına verdiyi “Qarabağ” sözü ilk mənbələrdə hələ 1300 il bundan əvvəl (VII əsrdən bəri) işlənmişdir. Qarabağ əvvəllər bir tarixi coğrafi anlayış kimi konkret məkanı bildirmiş, sonra isə Azərbaycanın geniş coğrafi ərazisinə aid edilmişdir [2]. XIV sonu – XV əsrin əvvəllərində “Arran” termini ilə yanaşı bəzən onu əvəz edən “Qarabağ” sözü də işlədilmişdir ki, bu da inzibati ərazi baxımından Azərbaycanın mərkəzi hissəsini əhatə etmişdir. Qarabağ coğrafi ərazi baxımından dağlıq və dağətəyi yerləri özündə birləşdirən vahid ərazidən ibarət olmuşdur.

Qarabağ təkcə Azərbaycanın deyil, ümumiyyətlə, dünyanın ən qədim tarixə malik olan diyarlarındanır.

1968-ci ildə Azıx mağarasının Aşel təbəqəsindən Azıx adamı – azıxantrop adlandırılan insanın alt çənə sümüyü tapılmışdır. Mezolit, Neolit, Eneolit (e.ə. VI-IV minilliklər), tunc və ilk dəmir dövrlərində (e.ə. IV minilliyin sonu – I minilliyin əvvəli) də Qarabağın sosial-iqtisadi həyatında böyük dəyişikliklər baş vermişdir. Hətta, Qarabağda arxeoloji qazıntılar zamanı son tunc və ilk dəmir dövrünə (e.ə. XIII-VII əsrlər) aid çoxsaylı maddi-mədəniyyət nümunələri aşkar olunmuş və bu abidələr Xocalı-Gədəbəy mədəniyyəti adı altında tariximizə daxil edilmişdir [2]. Təsərrüfat və mədəni həyatın inkişafı ilə yanaşı, burada etno-siyasi dəyişikliklər də baş vermişdir. Azərbaycanın cənubunda güdrətli Manna dövlətinin (e.ə. IX-VI əsrlər) meydana gəldiyi dövrdə nəinki Qarabağda,

ümumiyyətlə, Cənubi Qafqazda (Zaqafqaziyada) demək olar ki, erməni etnosu olmamışdı [2]. Yeri gəlmişkən bir zəruri cəhəti xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, Qarabağ əhalisi və onun etnik tərkibi haqqında ən mühüm ilk məlumatlar 1593-cü ildə Osmanlı maliyyə məmuru İmamzadə Mehmed tərəfindən tərtib olunan “Gəncə-Qarabağ icmal dəftərin”də öz əksini tapmışdır.

Həmin sənəddə Osmanlı işğalı zamanı (1588-1606) Qarabağı tərk etməyən və Qacar tayfasından olan 8 oymağın adı çəkilir: 1. Qaraca-Sevgülən Bərdə nahiyəsində; 2. Qaytaq – Bərdənin Sir nahiyəsində və Xaçın sancağının Çalaberd nahiyəsində, 3. Qolsuzlu – Bərdənin Sir nahiyəsində; 4. Ağcaqoyunlu- Xaçının Çalaberd nahiyəsində; 5. Gəngəldilü – həmin ərazidə; 6. Əylənlü- yənə həmin yerdə, Bərdə və Gəncə ətrafında; 7. Şam Bayazi (Bayatı)- həmin yerdə; 8. Yıva-Qacar-Qaraağacda və Gəncə sancağında yaşayırdı. Sənəddə həmçinin, Gəncə vilayətinin Qaraağac bölgəsində Hacılı (Hacılar) tayfasının 31 oymağının adı da qeyd edilmişdir: 1. Əlişarlu, 2. Bukavullu, 3. Canılı, 4. Çıraculu, 5. Davulu, 6. Davudlu, 7. Dəmirçilər, 8. Ton-Əli, 9. Əmir-Alyanlu, 10. Əmir-Həsənlu, 11. Qazılı, 12. Hindmallu, 13. Xəlifəli, 14. İsabəyli, 15. İsmail-Qazılı, 16. Qədim-İsmailü, 17. Kağan-Ərlü, 18. Qara-Sofilu, 19. Kərəməddinlü, 20. Qoruqçılı, 21. Qoyunlu-Mahmad, 22. Qul-Mahmudlu, 23. Kürələr, 24. Mirxanilü, 25. Sarsarlu, 26. Sazağanlu, 27. Səməlü, 28. Səməlü-yi Artuc, 29. Sökəlü, 30. Oxunmur, 31. Törəlü [8]. Hesablamalara görə 1727-ci ildə Gəncə-Qarabağ əyalətinin əhalisi 122 min nəfər idi. Onun 80,3 min nəfərini (66 %) azərbaycanlılar, 37,8 min nəfərini (31 %) ermənilər (daha doğrusu qriqorianlaşmış və erməniləşmiş albanlar), 3,7 min nəfərini (3,1 %) kürdlər təşkil etmişdir [3].

E. ə. IV əsrdə və sonralar Atropatena dövləti Azərbaycanın şimal hissəsində bir sıra ərazilərə malik idi və bu zaman Qarabağ ərazisinin bir hissəsi də həmin dövlətə tabe idi. Atropatena ilə eyni zamanda yaranmış Albaniya dövləti təxminən e. ə. IV- e. VIII əsrlərində mövcud olmuş və 1200 ilə yaxın dövr ərzində Azərbaycan tarixində böyük rol oynamışdı. Bütün Qarabağ ərazisi Albaniya dövlətinin tərkibinə daxil olmuş və bu dövlət Qarabağı öz tərkibində qoruyub saxlamaq üçün inadlı mübarizə aparmışdı. Antik dövrdə də Qarabağ ərazisi Albaniyanın Uti və Paytakaran vilayətlərini əhatə etmişdir. [1. səh.178-179].

II-VII əsrlərdə Cənubi Qafqaz Sasani, Bizans imperiyaları və Xəzər Xaqanlığı arasında ən qanlı müharibə meydanına çevrildi və Albaniya, o cümlədən onun mərkəzi hissəsini əhatə edən Qarabağ ərazisi (Uti, Arsak, Paytakaran, Sisakan) Sasani imperiyasının şimal canişinliyinin tərkibinə daxil edildi. 313-cü ildə Albaniyada xristianlıq dövlət dini kimi qəbul olunsada, lakin bununla belə əhali arasında xristianlıq geniş yayılmadı.

705-ci ildə Xilafət Albaniyanın paytaxtı Qarabağın əsas mərkəzi şəhərlərindən olan Bərdəyə öz canişinlərini təyin edərək ölkənin idarəciliyini onlara həvalə etdi. IX-XI əsr feodal dövlətləri və Atabəylər dövründə də, Qarabağ Arranın tərkib hissəsi olaraq qalmış və həmin dövlətlərin siyasi, ictimai-iqtisadi və mədəni həyatında mühüm rol oynamışdır. Bu ərazi Azərbaycanda hakimiyyətdə olmuş demək olar ki, bütün hökmdarların, dövlət başçılarının istirahət yerinə çevrilmişdi. Monqol işğalı dövründə də (XIII-XIV əsrlərdə) Azərbaycanın mühüm tərkib hissəsi kimi Qarabağ bu dövrdə baş verən ictimai-siyasi hadisələrin əhəmiyyətli mərkəzinə çevrildi.

V.F.Minorski belə hesab edirdi ki, Qarabağ adına ilk dəfə Həmdullah Qəzvininin “Nüzhət əl-qulub” əsərində rast gəlinir (bax: Təzkirət əl-muluk. Persian text in facimile. Translated and explained by V.Minorski. London 1943, səh.166). Lakin sonrakı araşdırmalar göstərdi ki, Qarabağ adına ilk dəfə Fəzlullah Rəşidəddinin “Cəmi ət-təvarix” əsərində h.682-ci ilin şəvval ayından (18.I.1284) - 683-cü ilin məhərrəm ayınadək (7.IV.1284) Hülakülər dövlətinin hökmdarı Əhməd xanla (1282-1284) bağlı hadisələrdən bəhs edilərkən rast gəlinir. Buradan məlum olur ki, Əhməd xana sui-qəsd təşkil etmək istəyənlərə qarşı “Arran Qarabağında altı gün davam edən məhkəmə prosesi qurulmuşdur” (bax: Рашид ад-Дин Сборик летописей. Том. 3. Перевод персидского А.К.Арендса. Москва-Ленинград: Изд-во АН СССР, 1946. səh. 104).

V.Piriyev qeyd edir ki, “Monqol hökmdarlarının daima Qarabağda qışlamaları bir sıra dövlət səviyyəli hadisələrin burada baş verməsinə səbəb olmuşdur. Təkcə onu göstərmək kifayətdir ki, monqol hökmdarlarından ikisi (Qazan xan və Arpa xan) səltənət taxtına Qarabağda çıxmış, ikisi isə

(Arqun xan və Əbu Səid) Qarabağda vəfat etmişdir". XV əsrdə də Qarabağ Azərbaycan Qaraqoyunlu (1410-1467) və Ağqoyunlu (1468-1501) dövlətlərinin tərkibinə daxil idi.

Lakin Qaraqoyunlular dövründə Qarabağın sonrakı tarixində özünü göstərəcək faciəvi bir hadisə baş verdi. XV əsrdə keçmiş alban hakimi Həsən Cəlalın nəslı (Cəlalilər) Qaraqoyunlu Cahan şahdan "məlik" titulu aldı. Sonralar Cəlalilər nəslinin mülkü 5 alban feodal knyazlıqlarına – məlikliklərinə (Gülüstan, Cəraberd, Xaçın, Vərəndə, Dizaq) parçalandı [4].

1441-ci ildə erməni kotalikosluğunun mərkəzi Kilikyadan Azərbaycan Qaraqoyunlu dövlətinin ərazisinə – Üçkilsəyə köçürülməsinə baxmayaraq, Qarabağda və digər Azərbaycan torpaqlarında ermənilərə aid demək olar ki, mənbələrdə yaşayış məntəqəsinin və ya torpaq sahəsinin olması barədə yəndə də heç bir məlumatlar verilmir. 1501-ci ildə Ağqoyunlular dövləti süqut etdi və I Şah İsmayıl tərəfindən Azərbaycan Səfəvilər dövləti (1501-1736) yarandı.

Səfəvilər dövründə inzibati-ərazi bölgüsü baxımından Azərbaycan vilayəti bəylərbəyliklərə bölündü. Bu dövrdə Azərbaycanda 4 bəylərbəylik var idi: Azərbaycan (və ya Təbriz) bəylərbəyliyi, Şirvan bəylərbəyliyi, Qarabağ (və ya Gəncə) bəylərbəyliyi və Çuxur-Səəd (və ya İrəvan) bəylərbəyliyi.

Bizim əsas tədqiqat mövzumuz olan Qarabağ və ya Gəncə bəylərbəyliyi 1551-ci ildə yaranmışdı.

Paytaxtı Gəncə olan ilk Qarabağ bəylərbəyi Kəmaləddin Şahverdi sultan Ziyadoğlu Qacar olmuşdur (1551-ci il). Bu bəylərbəylik 300 ilə yaxın Ziyadoğlu sülaləsinin hakimiyyəti altında olmuşdur. Bəylərbəyilər Şahın fərmanı ilə qızılbaşlardan təyin olunurdu, onlara "Xan" titulu verilir, bayraq və təbil təqdim olunurdu, sonra isə tapşırılan ərazini onlar irsən idarə edirdilər. Bəylərbəylərə tiyul formasında çoxlu torpaqlar verilir, və onun maliyyə işləri ilə də bilavasitə bəylərbəyi şəxsən özü məşğul olurdu. Bəylərbəyi vəzifədən azad edildikdə tiyul torpaqları onların əllərindən alınır. Buna görə də əhali onları "Ərbab" adlandırır. Bəylərbəyilər arasında sərhəd əyalətlərinə təyin olunan bəylərbəyilər "əmr əl-üməra" hərbi rütbəsini daşıyırdı. I Təhmasib hakimiyyətinin ilk illərinə qədər "Bəylərbəyliyi" termini əvəzinə daha çox "əmir- ul-uməra" termini işlədilmişdi. XVI-XVII əsr müəllifləri isə "Bəylərbəyi" və "əmir-ul-uməra" terminlərinə fərq qoymadan birgə işlətməmişdilər.

Şah I İsmayıl dövrünün əvvəllərində yaradılmış Qarabağ bəylərbəyliyi ilk vaxtlar Qara Piri bəy Qacarin nəslinə mənsub olmuş, yalnız 1554-cü ildə bəylərbəyilik qacarların digər bir qolu olan Ziyadoğlular nəslinə verilmişdi. Onlar, 1590-1606 və 1725-1735-ci illərdəki Osmanlı fəthləri və I Şah Abbas (1587-1629) dövrünün sonları və Şah Səfi (1629-1642) hakimiyyətinin ilk illəri (1632-ci ilədək) istisna olmaqla, Səfəvilər dövlətinin süqutu və Nadir şah Əfşarın hakimiyyətə gəlməsinə qədər Qarabağ bəylərbəyliyi idarə etmişlər.

Qarabağ bəylərbəyiləri olmuş ziyadoğlularından Şahverdi **Ziyadoğlu-Qacarin (1551-1568)**, İbrahim xanın, Yusif xəlifənin, Peykər sultanın, İmamqulu xanın, Məhəmməd xanın, Mürşüdqulu xanın, Məhəmmədqulu xanın, Mürtəzaqulu xanın və başqalarının adları qeyd olunmuşdur [5]. 1675-1676-cı illərdə (hicri 1086-cı il) naməlum azərbaycanlı müəllif tərəfindən farsca yazılmış "Tarix-i aləmə-yi Şah İsmayıl" ("Şah İsmayılın dünyanı bəzəyən tarixi") adlı əsərdən məlum olur ki, Şah İsmayıl "Qarabağın və o sərhədin bəylərbəyliyi Qara Pirinin oğlu Rüstəm bəyə inayət etmişdi". Qarabağ Ziyadoğlu-Qacarların irsi bəylərbəyliyi kimi Qarabağ xanlığının yaranmasına kimi, kiçik fasilə ilə 300 ilə qədər onların nəzarətində qalmış və axırncı Qarabağ bəylərbəyi **Hacı xan Camışgəzəki (1738-1747)** olmuşdur.

Minorskiyə görə bəylərbəyi adı ilk dəfə I Şah Abbasın dövründə işlədilmişdir. Onun fikrincə, həmin vaxta qədər Səfəvilər dövlətini hakimlər idarə etmişlər. O, Azərbaycan tarixşünası İskəndər bəy Türkmən Münşinin (1560/61-1634) "Tarix-i aləm aray-i Abbasi" əsərinə əsaslanaraq bu qənaətə gəlmişdi. Petruşevskiyə görə isə Səfəvi əyalətlərində bəylərbəyi vəzifəsi Şah Abbasa qədər mövcud olmuşdur.

H.Zərinazadə də bu fikri təsdiqləyir. Halbuki, hələ XIV əsrdə "Bəylərbəyi" termini vəzifə kimi işlənmişdir. "Tarix-i Vəssaf" əsərində deyilir: "Bayduxan Tığaçar noyana bəylərbəyi verdi". Bundan əlavə "Təzukat-i Teymuri" əsərində də Teymurun dili ilə deyilir: "Əmr etdim ki, 313 nəfərdən 4 nəfər

bəylərbəyi və 1 nəfər əmir-ül-üməra olsun” göründüyü kimi, Səfəvilərə qədər Elxanilər və Teymurilər dövlətlərində bəylərbəyi termini işlənmişdir [6]. XVII əsr tarixçilərindən olan Qarabağ bəylərbəyliyi haqqında Zeynalabdin ibn Ruhullah əl-Xuzani əl-İsfahani (“Əfzəlüt-təvərix” tərcüməsi - “Tarixlərin ən fəzilətlisi”), Məhəmməd Məsum ibn Xacəgi İsfahani (“Xülasətüs-siyər” tərcüməsi - “Tərcümeyihal xülasəsi”) və Hacı Məhəmmədqulu Qacar (“Lübbül-lübab” tərcüməsi - “Seçilmişlərin cövhəri”) Qarabağ bəylərbəyliyi haqqında əhəmiyyətli məlumatlar vermişdir.

XVIII əsr tarixçisi Mirzə Səmiyanın da 1725-ci ildə yazdığı “Təzkirət əl-mülük” əsəri bu baxımdan diqqəti cəlb edir.

Müasir dövrdə də həm yerli, həm də xarici tarixşünaslıqda Azərbaycan Səfəvilər dövlətinin tarixi araşdırılarkən onun ən mühüm inzibati-ərazi bölgüsünə daxil olan Qarabağ bəylərbəyliyi ilə bağlı dəyərli məlumatlar verilir. Bu dövr tədqiqatçılarından Z.Bayramlının (“Səfəvilər dövlətinin inzibati quruluşu və idarə sistemi”. Bakı, 2006-cı il), Ş.Səlimovun (“Albaniyanın xarici siyasəti və Azərbaycan dövlətçilik tarixində yeri”, Konfrans materialları, 2021 №5, Sumqayıt -2021, s.124-127), A.Baxşəliyevin (Səfəvi dövlətinin sosial-iqtisadi həyatı və beynəlxalq əlaqələri, Bakı, 2009), Z. Həsənəliyevin (“XVII əsrdə Səfəvi dövlətinin beynəlxalq əlaqələri”. Bakı, 2007-ci il), O.Əfəndiyevin (“Azərbaycan Səfəvilər dövləti”. Bakı,2007), N.Cəfərlinin (“Səfəvilər dövləti: hakimiyyət və idarəçilik orqanları”. Bakı, 2000) və b.-nın xidmətlərini xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Qarabağın sərhədləri haqqında

“Qarabağnamə”lər əsərinin müəlliflərindən biri olan Mirzə Camal Cavanşir Qarabaği (1847-ci ildə yazdığı “Qarabağ tarixi” əsərində) yazır: “Qarabağ vilayətinin sərhəddi belədir: cənub tərəfdən Xudafərin körpüsündən Sınıq körpüyə qədər – Araz çayıdır. İndi (Sınıq körpü) Qazax, Şəmsəddin və Dəmirçi-Həsənli camaatı arasındadır və Rusiya dövləti məmurları onu rus istilahlı “Krasniy most”, yəni Qırmızı körpü adlandırırlar. Şərq tərəfdən Kür çayıdır ki, Cavad kəndindən Araz çayına qovuşaraq gedib Xəzər dənizinə tökülür. Şimal tərəfdən Qarabağın Yelizavetpolla sərhəddi Kür çayına qədər Goran çayıdır və Kür çayı çox yerdən (keçib) Araz çayına çatır. Qərb tərəfdən Küşbək, Salvartı və Ərikli adlanan uca Qarabağ dağlarıdır”. Həmçinin, Mir Mehdi Xəzani də bu barədə deyə yazırdı: “Şimdi Qarabağda sərhədd budur: Cənubiyyəni rudi-Arazdır, Xudafərin körpüsünün ta Cavad, Əlvənd və Zərdab kəndlərinin müqabilinə (kimi). Şərqiyyəni Kür suyudur. Qərbiyyəni Qarabağ dağlarıdır. Şimaliki, Gəncə ilə Qarabağın sərhəddidir, Görən çayıdır” [6].

Qarabağ bəylərbəyliyi ərazicə Səfəvilər dövlətinin böyük əyalətlərindən biri idi. Bəylərbəylik doqquz mahal və iki ölkəyə bölünürdü:

Zəyəm mahalı — hazırkı Şəmkir rayonunun Zəyəm (Şəmkir) ərazisində yerləşib;

Bərgüşad mahalı — hazırkı Qubadlı rayonunun ərazisində yerləşib;

Pəmbək mahalı;

Loru mahalı — hazırkı Barana rayonu, Allahverdi rayonu, Cəlaloğlu rayonu və Vorontsovka rayonunun ərazisində yerləşib;

Qaraağac mahalı — hazırkı Ağdam və Ağcabədi ərazisində yerləşib;

Axıstabad mahalı — hazırkı Ağstafa rayonu ərazisində yerləşib [7].

Beləliklə, Araz və Kür çayları arası ərazini əhatə edən Qarabağ bəylərbəyliyi ərazisi demək olar ki, Sınıq körpüyə qədər uzanırdı. Qazax, Şəmsəddinli, Zəyəm, Şərur, Zəngəzur, Dərələyəz də Qarabağ bəylərbəyliyi ərazisinə daxil edilmişdi. Müxtəlif dövrlərdə Mərkəzi Gəncə şəhəri olan Qarabağ bəylərbəyliyi ərazisi bəzən Tiflis şəhərinə qədər də uzanmışdı. 1554-cü ildən sonra Qazax və Şəmsəddil, I Şah Abbasın dövründə Zəyəm, Səfəvilərin hakimiyyətinin son illərində isə Kaxetiya və Zəngəzur da Qarabağ bəylərbəyliyinə tabe edilmişdi. 1694-cü ildə Kəlbəli xan Ziyad oğlu Qacarın Qarabağ bəylərbəyliyi ilə yanaşı həm də Kaxetiya hakimi təyin edilməsi haqqında da mənbələrdə məlumatlara rast gəlmək olur. Mənbələrdə verilən bu mühüm məlumatlar müəyyən tarixi dövrlərdə Kaxetiyanın da Qarabağa tabe olduğunu göstərir.

Bir cəhəti də xüsusi vurğulamaq lazımdır ki, XVI yüzilliyin sonlarında Osmanlı sultanı III Muradın (1574-1594) zamanında Fərhad paşa Gürcüstandan keçərək, Qarabağa daxil olmuş, və Osmanlı hərbi hissələrini burada yerləşdirmişdi.

XVI əsrdən başlayaraq Osmanlı-Səfəvi qarşıdurması nəticəsində Qarabağın türk əhalisinin (onlar əksəriyyət təşkil etmişlər) xeyli hissəsi bu əyaləti tərk etmiş və bu səbəbdən də Qarabağda türk əhalisinin sayı, müvəqqəti də olsa, nəzərə çarpacaq dərəcədə aşağı düşmüşdür. Bu zaman hakimiyyət dəyişikliyindən istifadə edən alban-xristian mülkləri boşalmış türk kəndlərini və torpaqlarını rüşvət və hədiyyələrlə ələ keçirmişlər.

Qarabağın əhalisi, sakinlərin etnik tərkibi haqqında 1593-cü ildə Osmanlıların tərtib etdiyi Gəncə-Qarabağ əyalətinin vergi kitabından aydın görmək mümkündür (Gəncə-Qarabağ əyalətinin müfəssəl dəftəri (ön söz, tərcümə, qeyd və şərhlər H.Məmmədovundur (Qaramanlı). Bakı, Şuşa nəşriyyatı, 2000, 576 s.).

Beləliklə, Qarabağ əvvəllərdə olduğu kimi, XVII əsrlərdə də Azərbaycanın ayrılmaz hissəsi olmuş, Xilafətdən sonra yaranmış Sacilər, Salarilər, Şəddadilər, Eldəgizlər, Elxanilər (Hülakulər), Qaraqoyunlular, Ağqoyunlular, Səfəvilər, Osmanlılar kimi türk hakimlərin idarə etdikləri dövlətlərin tərkibində olmuşdur. Qarabağ əhalisinin əsas, aparıcı hissəsini türk mənşəli Azərbaycan tayfaları təşkil etmişdir.

Nəticə

Beləliklə, yuxarıda qeyd edilən məlumatlardan aydın olur ki, Qarabağ Bəylərbəyliyi xalqımızın həyatında olduqca əhəmiyyətli rol oynamış və bu dövr tarixinin daha dərinəndən araşdırılmasına və tədqiq olunmasına böyük ehtiyac vardı.

İstifadə edilmiş ədəbiyyat

1. Mamedov T.M. Kavkazskaya Albaniya v IV-VII vv., Bakı, 1993, s.178-179
2. Dağlıq Qarabağ münaqişəsi - Sabunçu rayon MKS: [Elektron resurs] / tərt. ed. -Sabunçu rayon Mərkəzi Kitabxanası - Bakı, 3 sentyabr, 2015. URL: <http://sabunchu.cls.az/more/text/207533>.
3. Qarabağın erməniləşdirilməsi tarixi - FAKTLAR- Aqreqator.az: [Elektron resurs] / tərt. ed. Aqreqator.az Bakı, 11 Dekabr 2020. URL: <https://aqreqator.az/az/cemiyet/1153657>
4. Qarabağın erməniləşdirilməsi tarixi -Faktlar- sia.az: [Elektron resurs] / tərt. ed. Altay; - Bakı, 2014 . 11 Dekabr 2020. URL: <https://sia.az/az/news/social/842253.html>.
5. Şimali Azərbaycanın Qarabağ regionunun tarixi coğrafiyası: [Elektron resurs] / tərt.ed. Bahtiyar Hasanov; -səh. 445-467; Bakı, 02.02.2018. URL: <https://www.atam.gov.tr/wp-content/uploads/bahtiyar-hasanov.pdf>.
6. Qarabağ Bəylərbəyliyi I fəsil: Qarabağ Bəylərbəyliyi, bəylərbəyliklərin yaranması və idarə sistemi. II fəsil: Qarabağ Bəylərbəyliyinin siyasi həyatı, III fəsil, Qarabağ Bəylərbəyliyinin iqtisadi həyatı: [Elektron resurs] / ölçüsü 42,75 Kb. #7374; Bakı. 03.02.2017; URL: <https://azkurs.org/qarabag-beylerbeyliyi-i-fesil-qarabag-beylerbeyliyibeylerbeyli.html>
7. Qarabağ bəylərbəyliyi: Etimologiyası, ərazisi və sərhədləri: [Elektron resurs] / tərt. ed. ens.az ensiklopediya. -Bakı, 8 December 2018. URL: <https://www.ens.az/az/qarabag-beylerbeyliyi-etimologiyasi-erazisi-ve-serhedleri>.
8. Qarabağ bəylərbəyliyi: tarixə qısa ekskurs: [Elektron resurs] / tərt. ed. Bəxtiyar Tuncay: - Bakı, 10 yanvar 2013. URL: <https://bextiyartuncay.wordpress.com/2013/01/10/qarabag-beylerbeyliyi-tarixə-qisa-ekskurs/>

¹Y.Samedov, ²Aleskerov

^{1,2}doctor of phylosofy in philology, associate professor

^{1,2}Aghjabadi branch of Azerbaijan State Pedagogical University

Place of Karabakh Baylarbeyli in the history of Azerbaijan

Abstract

The article gives brief information about the origin of the name “Karabakh”, its population and ethnic composition, and then studied in detail on the basis of historical sources before the existence of the Karabakh Beylerbeyi. In accordance with the nature of the topic, the article gave more space to the Karabakh Beylerbeyi, the capital city of Ganja, which appeared in the territory of Karabakh of the Safavid state of Azerbaijan. Thus, on the basis of the sources included in the circulation, an attempt was made to objectively study the subject from the point of view of the modern period.

Keywords: origin of the name “Karabakh”, population, ethnic composition, nobility, nobility, district

¹Я.А.Самедов, ²Б.И.Алескеров

^{1,2}доктор философии по педагогике, доцент

^{1,2}Агджабединский филиал Азербайджанского государственного педагогического университета

Место карабахского Байларбейли в истории Азербайджана

Резюме

В статье даны краткие сведения о происхождении названия «Карабах», его населения и этническом составе, а затем подробно изучены на основе исторических источников до существования Карабахского бейлербейства. В соответствии с характером темы, в статье больше места уделялось Карабахскому Бейлербейи, столице Гянджи, возникшей на территории Карабаха Сефевидского государства Азербайджана. Таким образом, на основе включенных в обращение источников сделана попытка объективного изучения предмета с точки зрения современного периода.

Ключевые слова: происхождение названия «Карабах», население, национальный состав, шляхта, дворянство, район

Elmi redaktor: t.f.d. A.İsmayılov

Çара təqdim edən redaktor: t.f.d., dos. N.Zeynalov

Daxil olub: 30.08.2022

Çара qəbul edilib: 13.09.2022